

Пам'ять у спадок

Все, что было не со мной, – помню.

Роберт Рождественский

Уже п'ята група освітян України, творчо ангажованих Українським центром вивчення історії Голокосту, взяла участь у науковому семінарі «Історія Голокосту в Західній Україні та Східній Польщі».

Упродовж 13–18 серпня 2011 р. українські вчителі перебували в місцях, пов'язаних з проведенням людиноненависницької операції «Райнгардт», під час якої в роки Другої світової війни нацистський режим «остаточно розв'язував єврейське питання». Маршрут семінару вельми промовистий для всіх, хто цікавиться цією трагічною темою: Львів – Люблін – Травнікі – Собібор – Хелм – Замосць – Белжець. Утім, це, звісно, не екскурсійний маршрут, а дорога пам'яті, де напружене биття серця доповнює інтелектуальне осягнення минулого.

Власне, стрижневим аспектом семінару й стала проблема збереження історичної пам'яті про Катастрофу як частину національної історії. Адже, коли йдеться про таке екстремальне порушення прав людини, як Голокост, сама історія прагне глобальності й протестує проти поділу на «свою» і «чужу». По-перше, етнічна історія єврейського народу ввійшла в тіло етнічних історій народів-сусідів і навпаки. По-друге, нацистська машина геноциду розчавила життя і долі євреїв – наших земляків, громадян України. По-третє, Голокост відбувався на території України і в такий трагічний спосіб теж пов'язав історію наших теренів з історією багатьох країн, де єврейство зазнало Катастрофи. Голокост – це наша національна пам'ять, і вона живе у всесвітньому контексті пам'яті про Катастрофу.

Меморіалізація історії Голокосту є предметом занепокоєння для його дослідників і мала б стати таким для українських державних достойників та громадськості. Учасники семінару мали можливість порівняти, як вирішується ця проблема в Україні та Польщі. Контраст відчувається, коли співставити конкретні форми меморіалізації в двох країнах, передовсім облаштування пам'ятних місць геноциду. Адже меморіал таким явищам у цивілізованому самосвідомому суспільстві XXI століття – це не лише пам'ятна дошка чи монумент, але науково-освітній комплекс з музеєм, бібліотекою, архівом і хоча б кімнатою для занять. Саме таким є меморіал на території колишнього табору смерті в Белжеці, який за концепцією меморіалізації нагадав єрусалимський «Яд Вашем», тільки присвячений одному пункту, що став дзеркалом Катастрофи. Деякі інші за формою меморіали спостерігаємо на території таборів Майданек та Собібор. Ця форма, безумовно, залежить і від того, в якому вигляді ці місця масового вбивства залишилися після поразки нацистів. Але втілюється вдумливий, науковий підхід до збереження історичної пам'яті на рівні держави. Польське суспільство, хоча й не без проблем, зросло до такого рівня історичної свідомості. Україна ж поки що плекає історичну пам'ять, здебільшого, за рахунок небайдужих ентузіастів, у тому числі – освітян. Однак, загалом спостерігаємо в цій царині як відвертий бюрократичний формалізм, так і щирість ушанування, але часто без наукового підґрунтя і комплексності. Системність відсутня. Тому й маємо в Україні (до речі, мимоволі стимулюючи ревізію Голокосту) меморіальні дошки з недостовірною інформацією чи спаплюжені вандалами, і суспільство воліє цього не помічати. Приклади такого ставлення кожен із нас, на жаль, може знайти в своїх регіонах.

Інша болюча проблема, яка увиразнюється після відвідин колишніх таборів смерті, де вбивали наших земляків, і містечка Травнікі, де в роки війни була школа вахманів, це український колабораціонізм. Адже легше остерігатися дослідження цієї теми, лякатися дискусій, залишаючись на чорно-білому ідеологічному полі, не вдаючись до нюансів. Утім, якщо виважено і по-науковому не пройти по лезу історичної правди, воно так чи інакше само пройде суспільством, екзаменуючи його на толерантність і готовність до сприйняття реалій історії. А поки що, вдивляючись у фото вахманів Собібору, схованого в

лісах і болотах на перетині кордонів Польщі, Білорусі та України, намагаєшся збагнути мотивацію тих наших земляків, хто опинився в чорній формі.

Семинар був насичений орієнтованими на специфіку вчительської роботи лекціями, практичними заняттями, коментарями д-ра А. Подольського, д-ра І. Мацевко, п. Н. Голосової та п. О. Педан-Слепухіної, які працювали з нашою групою у Львові. В університеті Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін), де, до слова, існує кафедра культури та історії євреїв, ми були раді послухати польських дослідників – панів Р. Кувалека, А. Копцовського та Р. Шухту. Завдяки п. Р. Шухті українські вчителі змогли порівняти викладання історії Голокосту в Україні та Польщі, знайшовши не лише відмінності, а й спільні проблематичні ознаки.

Незмінним лектором під час відвідин Майданека, Собібора та Белжеця став науковець-подвижник д-р Роберт Кувалек, котрий доклав чимало зусиль, щоб меморіалізація історії Голокосту в Польщі досягла сучасного рівня. Вражає, що експозиція Музею Майданек оновилася впродовж останнього року (зокрема, з'явилися стенди, присвячені етносам, представники яких були замордовані у таборі). Для порівняння запитаємо себе риторично: а що зроблено для сучасної меморіалізації на місці зловісного Янівського табору (м. Львів), де теж побувала наша група?

Раціонально та емоційно продуктивним видався й семінарський день у Меморіалі Белжець. Передовсім до Белжецького табору 1942 р. прямували вагони з євреями, вивезеними із західноукраїнських земель, щоб за дві години по прибутті знайти смерть в газовій камері. Лекції та практикуми наукових співробітників музею – пані Еви Копер, панів Томаша Ганейко та Ярослава Йонєца, а також презентації д-ра Р. Кувалека і д-ра А. Подольського на тему пам'яті про Голокост відповідно в Польщі та в Україні доповнилися круглим столом учасників семінару, де освітяни спробували розставити тематичні акценти, озвучити нові проблеми і означити перспективи дальшої роботи.

Ми, сьогоднішні, не несемо відповідальності за порушення людських прав до нас, у минулому, але ми відповідальні за збереження історичної пам'яті заради вільного розвитку людини в майбутньому. Відходять із життя безпосередні носії пам'яті про Голокост. В колишніх єврейських кварталах наших міст майже немає євреїв. Та й компактних етнічних кварталів уже немає. Нам, сьогоднішнім, зберігати пам'ять про тих, кого з цих місць стерла доля. Нам пам'ятати про те, що «було не з нами». Як вчитель, я не бачу перешкод (крім штучних упереджень) для того, щоб українські діти зберігали пам'ять про Голокост. Не бачу їх і для того, щоб єврейські діти України пам'ятали про етнічні трагедії українців. Не будемо протиставлятися й розпоршувати національну історію України. Не будемо й відділяти її від всесвітнього контексту. А ось яку пам'ять ми передамо дітям у спадок – наша турбота, наша тривога...

*Микола Тімков, учитель історії НВК №10
м. Хмельницький*